

PAPER DETAILS

TITLE: Hicrî Altinci Asirda Ün Yapmis Bir Hanim Muhaddis: Sühde El-Kâtibe

AUTHORS: Hatice Sevde GARIP

PAGES: 725-738

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2054276>

HİCRÎ ALTINCI ASIRDA ÜN YAPMIŞ BİR HANIM MUHADDİS:
ŞÜHDE EL-KÂTİBE

A FAMOUS FEMALE HADITH SCHOLAR IN THE SIXTH
CENTURY: SHUHDEH AL-KATIBA

Hatice Sevd e GARİP

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.
haticesvd@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7788-6434

Makale Bilgisi / Article Info

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Ekim 2021 / 30 October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Kasım 2021 / 28 November 2021

Yayın Tarihi / Published: 29 Aralık 2021 / 29 December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık 2021 / December 2021

Cilt: 5, Sayı: 2 Volume: 5, Issue: 2, Sayfa / Pages: **725-738**.

Cite as / Atıf: Garip, Hatice Sevd e. “Hicrî Altıncı Asırda Ün Yapmış Bir Hanım Muhaddis: Şühde el-Kâtibe [A Famous Female Hadith Scholar in the Sixth Century: Shuhdeh al-Katiba]”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal 5/2 (Aralık/ December 2021), **725-738**.

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Copyright © Published by Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Kocaeli University, Faculty of Theology, Kocaeli / Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Hicrî V. ve VI. asırlarda Bağdat bölgesinde yaşayan Şühde el-Kâtibe içinde bulunduğu dönem itibariyle İslâm tarihi için büyük önem arz eden Haçlı saldırılarına tanık olmuştur. Bununla birlikte saldırıların yol açtığı kayıplara rağmen bu dönemdeki ilmî faaliyetlerde kesinti yaşanmamıştır. Aksine âlim ve fakihlerle dolu ilmî bir ortam mevcuttur. Bağdat şehrinde doğup yetişen Şühde köklü bir aileye mensuptur. Bu durum onun henüz çocuk yaşlarda iken ilimle tanışıp hemhâl olmasına zemin hazırlamıştır. Kendisinin gayretleri ile kadın muhaddisler arasında yerini almış, bunun yanı sıra âli isnâd sahibi olma vasfına nail olmuştur. Hadis ilminin saygın şahsiyetleri onun ders meclislerinden istifade edebilmek amacıyla Bağdat'a gelmiştir. Bu çalışma Şühde'nin hayatını, ilmî çevresini ve ilme sunduğu katkıyı ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Biyografi, Bağdat, Muhaddis, Şühde el-Kâtibe.

Abstract

Having lived in the Baghdad region in the Hijri 5th and 6th centuries, Shuhdeh al-Katiba as of the period witnessed the Crusader attacks that were of great importance for the history of Islam. However, there was no interruption in scientific activities in this period, though the losses caused by the attacks. On the contrary, there was a scientific environment full of scholars and jurists. Having been born and raised in the city of Baghdad, Shuhdeh belonged to a well-established family, which paved the way for her to meet science when she was still a child. Thanks to her efforts, she had taken her place among the female hadiths, and she qualified as being the owner of âli isnâd. Respected personalities of the science of hadith visited Baghdad to benefit from her scientific assemblies. This study aims to reveal Shuhdeh 's life, her scientific environment and her contribution to science.

Keywords: Hadith, Biography, Baghdad, Hadith Scholar, Shuhdeh al-Katiba.

Giriş

Hadislerin sonraki nesillere sağlam şekilde aktarılması ve öğretilmesinde ilk dönemlerden itibaren erkeklerin yanı sıra azımsanmayacak sayıda hanımlar da faaliyet göstermiştir. Kadınların, rivayet asrında hadislerin nakli şeklinde sundukları katkı, sonraki dönemlerde kitapların rivayeti ile devam etmiştir. Bazı hanımlar, küçük yaşta ilim elde etmeleri ve uzun ömürlü bir hayat sürmeleri sebebiyle birçok eserin âlî isnâdını elde etmişler ve ilim ehli tarafından rağbet görmüşlerdir. Bu hanım muhaddislerden biri de Selçuklu hakimiyetindeki Bağdat'ta doğup yetişmiş, el-Kâtibe lakabıyla tanınan Şühde bnt. Ahmed'dir. Bu çalışmada öncelikle Şühde'nin hayatı, ilim çevresi ve ilmî şahsiyeti konu edilecek, ardından onun kanalıyla sonraki nesillere nakledilen bazı eserlere dikkat çekilecek, bu sayede onun ilim tarihine katkısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Hayatı

Şühde bnt. Ahmed b. el-Ferec b. Ömer el-İberiyye ed-Dîneveriyye, 480/1087'den sonra,¹ genel kabul gören görüşe göre ise 482/1089 yılında Bağdat'ta doğdu. Dînever² asıllı olan Şühde, birçok nisbe ile şöhret bulmuştur. Dedesi Ömer'in iğne ticareti yapmasından ötürü "el-İberiyye" olarak tanınmış,³ isnad⁴ ve yazısının güzelliğiyle birçok kitap istinsah etmesindeki mahareti ile "el-Kâtibe"⁵ lakabıyla meşhur olmuştur. Hattat Şühde'nin, Kâtibe Bintü'l-Akra⁶ olarak tanınan ve hattının seçkinliğiyle ön plana çıkan Fâtıma bnt.

- 1 Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Muhammed Nuaym (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 20/542.
- 2 Ebü'l-Abbâs Şemseddîn b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 2/477.
- 3 Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî (Haydarâbâd: Meclis-ü Dâiretü'l-Maârif Osmâniyye, 1962), 1/95; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/478.
- 4 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-lâm târîh ve coğrafyâ lügâtî* (İstânbûl: Mihrân Matbaası, 1894), 4/491.
- 5 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 1/96; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-ümme vel-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 18/254; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât (Dimaşk-Suriye: Dârü'r-Risâletü'l-Âlemiyye, ts.), 21/260; Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnavut (Dimaşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986), 6/410.
- 6 Şihâbüddîn Ebu Abdullah Yâkûut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 5/2156.

el-Hasan b. Alî el-Attâr Ümmü'l-Fadl'ın (ö.480/1087) hattı tarzında yazdığı bildirilmektedir.⁷ Zamanında onun gibi yazan bir başkasına rastlanılmadığı da kaynaklarda yer almıştır.⁸ Kadınlara yönelik vaazları⁹ ve kadınlar arasında ilmiyle ön plana çıkması sebebiyle “Fahrü'n-nisâ¹⁰”, uzun bir yaşam sürmesiyle “Muammere”, çok sayıda kişinin ondan rivayet almak için Bağdat'a, meclisine gelmesi sebebiyle kendisine gidilen anlamında “Cihet” ve Bağdat'taki en muteber isnad silsilelerine sahip olduğu için “Müsnidetü'l-İrâk” lakaplarıyla da anılmıştır.¹¹ Şühde, İslâm hat sanatında, aynı yazının farklı tarz ve üslûpları manasında “aklâm-ı sitte” diye adlandırılan altı hattın teşekkülünde rol oynayan İbnü'l-Bevvâb'ın mektebindeki sanatkârlardan biri olarak bilinmektedir.¹²

Hicrî beşinci ve altıncı asrın en önde gelen kadın hadisçileri arasında bulunan Şühde el-Kâtibe, İslâm dünyasının önemli merkezlerinden biri olan Bağdat'ta yaşamını sürdürmüştür. Bağdat halkı arasında yaşanan çeşitli karışıklıkların olduğu bir zamanda¹³ doğan Şühde, Haçlıların Kudüs'e girişine ve Müslümanlarla mücadelelerine şahit olmuştur. Zengî ve Eyyûbîlerin Haçlılarla mücadelesinin yaşandığı döneme şahitlik etmiş, Bâtınîlerin İslâm dünyasında aktif oldukları bir dönemde önemli ilim merkezlerinden biri olan Bağdat'ta yaşamıştır.¹⁴

Şühde'nin yaşadığı zaman diliminde dışarıda haçlılar, içerde bâtınîlerle olan mücadele, idareciler arasındaki taht kavgaları gibi etkenler Bağdat çarşılarında fiyat artışlarına neden olmuştur.¹⁵ Ayrıca 533/1138'de şiddetli dep-

7 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Nüzhetü'l-cülesâ' fi eş'ari'n-nisâ*, thk. Abdüllâtîf Âşûr (Kâhire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.), 54.

8 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 3/1422; Selâhaddin Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut (Beyrût: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 16/111; Süyûtî, *Nüzhetü'l-cülesâ'*, 54.

9 Yâsîn b. Hayrullah b. Mûsâ el-Hatîb Ömer Mevsîlî, *er-Ravzatü'l-feyhâ' fi tevârihi'n-nisâ*, thk. Recâ' Mahmûd (Bağdat: Dâru'l-Cumhuriyye, ts.), 1/258.

10 Şühde el-Kâtibe, *el-Umde mine'l-fevâ'id ve'l-âsâri's-sihâh ve'l-ğarâ'ib fi Meşyahati Şühde*, nşr. Rifat Fevzî Abdülmuttalib (Kâhire: Mektebetü'l-Hâneci, 1415/1994), 5; Ebû Abdillâh Şemseddîn Zehebî, *el-İber fi haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 3/66.

11 Zehebî, *Siyer*, 20/542; Ayhan Tekineş, “Şühde el-Kâtibe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 39/252-253.

12 Muhittin Serin, “İbnü'l-Bevvâb”, *DİA*, 1999, 20/534-535.

13 Ebü'l-Hasen İzzeddîn İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Muhammed Yûsuf Dakkâk (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 8/457.

14 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/19.

15 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/358.

remler ve bunun beraberinde getirmiş olduğu ölümler,¹⁶ 541/1146'da kuraklık ve çekirge istilası,¹⁷ 543/1148'de kıtlık,¹⁸ 550/1155'de ise büyük yangınlar¹⁹ gibi durumlarla da mücadele etmek zorunda kalınmıştır.

Âlî isnâd²⁰ sahibi olan Şühde'nin vefat tarihi konusunda 13 Muharrem 574/1178 Pazar günü²¹ ve 14 Muharrem 574/1178 Pazartesi günü²² olmak üzere iki farklı görüş kaydedilmiştir. Bununla birlikte vefat yaşının takriben 90 yaşını²³ veya 100 yaşını²⁴ aşmış olduğu da eklenmiştir. Cenaze namazı Bağdat'ta bulunan Saray Cami'nde kılınmıştır. Pek çok âlim ve devlet erbâbı cenazesine katılmıştır.²⁵

Kaynaklarda Şühde'nin ailesi hakkında sadece babası ve eşiyle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Babası, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) öğrencilerinden olup sika kabul edilen Ebu'n-Nasr Ahmed b. el-Ferec, Bağdat'ın meşhur muhaddislerindendir.²⁶ Zâhid ve iyi ahlâklı olarak vasıflandırılmıştır. Hadis, fıkıh ve tefsir gibi alanlarda günümüze eserleri ulaşan meşhur Hanbelî hukukçusu Ebû Ya'lâ el-Ferrâdan (ö. 458/1066) ilim almıştır.²⁷ Şühde, yirmili yaşlarında 23 Cemâziyelevvel 506 tarihinde Cumartesi günü vefat etmiş ve Tâc Medresesi yakınındaki Bâbiebrez Kabristanı'na²⁸ defnedilmiştir.²⁹

16 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 6/168-169.

17 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/344.

18 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/356.

19 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/401.

20 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 16/111; Süyûtî, *Nüzhetü'l-cülesâ'*, 54.

21 Cemâlüddîn Muhammed İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-ikmâl*, nşr. Mustafa Cevâd (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 84; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478; Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ' fî 'âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm* (Beyrût: Müessetü'r-Risâle, ts.), 2/312.

22 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 18/254; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 21/261; Zehebî, *el-İber*, 3/66.

23 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/477; Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. İrşâd el-Kûmî (Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.), 6/84.

24 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 18/254 ; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/94; Zehebî, *Siyer*, 20/542.

25 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 18/254; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 21/260.

26 Şühde el-Kâtibe, *el-Umde*, 7; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 1/96.

27 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 8/593.

28 Bkz. Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/312 'Bâbiebrûz' olarak geçmektedir.

29 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478.

Şühde'nin kocası, halifenin bizzat şahsına vekil tayin ettiği³⁰ "Sikatüddeve, İbnü'l-Enbârî" olarak tanınan Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Yahya ed-Düreyne el- Enbârî'dir.³¹ Sikatüddeve, 475 yılında doğmuş ve 16 Şaban 549 Salı günü vefat etmiştir.³² Cami'nin avlusunda yer alan evine defnedilip eşinin vefatı üzerine Muharrem ayında Bâbiebrez Kabristanı'na nakledilmiştir.³³ Devrinin sayılı edebiyatçılarından ve şairlerinden olup örnek bir şahsiyettir.³⁴ Ayrıca Şühde'nin babası Ebu'n-Nasr Ahmed b. el-Ferec'in bir müddet hizmetkârlığında bulunmuştur.³⁵ Bağdat'ta tekke ve medrese gibi hayır kurumları ile birlikte, Dicle yakınlarına Şâfiî medresesi ve sûfî ribâtı da inşa ettirmiştir. Mallarının çoğunu vakfettiği kaydedilmiştir.³⁶ Sikatüddeve, Abbasi halifesi Muktefi li-Emrillah'ın (ö. 555/1160) rızasını kazanarak önemli devlet adamlarından biri konumuna ulaşmıştır.³⁷

2. İlim Çevresi

Henüz sekiz yaşında iken ilim meclislerinde âlimlerden hadis dinlemesi,³⁸ uzun ve faydalı bir ömür sürmesi³⁹ Şühde'nin ilim çevresinin oldukça geniş olmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, pek çok âlimden ilim almasının⁴⁰ yanında kendi hocalarının bir kısmının da aralarında bulunduğu çok sayıda kimse onun ilim halkalarına dahil olmuştur.⁴¹ Şühde'nin, büyük âlimlerden bir kısmına da icâzet verdiği nakledilmiştir.⁴²

³⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/220; Zehebî, *Siyer*, 20/543.

³¹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478; Ebû Gays Muhammed Hayrüddin ez-Zirikli, *el-A'lâm kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/329; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, 4/491.

³² İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478; Zirikli, *el-A'lâm*, 4/329.

³³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478.

³⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, 4/329.

³⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/220.

³⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/478; Zirikli, *el-A'lâm*, 4/329.

³⁷ Zirikli, *el-A'lâm*, 4/329; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, 4/491.

³⁸ Şühde el-Kâtibe, *el-Umde*, 7.

³⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 16/111.

⁴⁰ Zeynep bnt. Alî b. Hüseyin b. Ubeydillâh Fevvâz, *ed-Dürri'l-mensûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, thk. M. Emîn Dannâvî (Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ Emiriyye, 1312), 1/256.

⁴¹ Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-ikmâl*, 84.

⁴² Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, 4/491.

2.1. Hocaları

Şühde'nin hocaları arasında en çok istifade ettiği isim Iraklı muhaddis ve âlî isnâd sahibi Ebü'l-Fevâris Tırâd Muhammed b. Alî ez-Zeynebî el-Hâşimî'dir (ö.491/1098).⁴³ Onun yanında muhaddis Ebü'l-Hattâb Nasr b. Ahmed b. Batır (ö.509/1116)⁴⁴ ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Talha en-Niâli'den (ö.500/1107)⁴⁵ de ilim almıştır. Kıraat ilmiyle alakalı konularda ise hocası Ca'fer es-Serrâc'tan (ö.500/1107) istifade etmiştir.⁴⁶ Ayrıca Şâfiî fakihî Fahrü'l-İslâm Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî (ö.507/1114), Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Abdülkâdir b. Yûsuf (ö.499/1106), Ebü'l-Hasan Alî b. Hüseyin b. Eyyûb (ö.550/1155), Sâbit b. Bündâr, Abdülvâhid b. Alvân Şeybânî⁴⁷ gibi pek çok isim onun hocaları arasında zikredilmiştir.

2.2. Talebeleri

Pek çok hocadan istifade etmiş oluşu, erken yaşta ilmi bir ortam içine girişi, doksan küsur yıl uzun ve faydalı bir hayat sürmesi sayesinde âlî isnâd sahipliği, Şühde'den ilim alanların sayıca çokluğuna tesir etmiştir. Talebeleri onun ilim meclisinde bulunabilmek için çeşitli yerlerden Bağdat'a gelmiştir. Şühde'nin *Meşyeha*'sını derleyen⁴⁸ Bağdatlı hâfız ve muhaddis Ebu Muhammed İbnü'l-Ahdar Takıyyüddin Abdülaziz b. Mahmûd b. Mübarek el-Bağdâdî (ö.611/1215) onun en meşhur öğrencisidir. İbnü'l-Ahdar, Bağdat'ta bulunan Saray Camii'nde her cuma ikindi namazı sonrası hadis okumasıyla ve pek çok Bağdatlı hocadan hadis alması ile de bilinmektedir.⁴⁹

Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir (ö. 571/1176), Ebû Bekr Zeynüddin Muhammed b. Mûsâ el-Hâzimi el-Hemedânî (ö. 584/1188)⁵⁰ ve Ebü'l-Ferec

⁴³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/19.

⁴⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/477.

⁴⁵ Muhammed b. Abdülğani İbn Nukta, *Tekmilatü'l-İkmâl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebi (Mekketü'l-Mükerreme: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, ts.), 3/461.

⁴⁶ Cemâlüddin İbnü'l-Cevzî, *Meşyehatü İbnü'l-Cevzî*, thk. Muhammed Mahfûz (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 201; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 21/261.

⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, 20/542.

⁴⁸ Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisül-fehâris*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 1/655.

⁴⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 15/253.

⁵⁰ Selman Başaran, "Hâzimi", *DİA*, 1998, 17/124-125.

İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) gibi önde gelen hadis âlimleri de aynı tabakadan olmalarına rağmen ondan ilim almışlardır.⁵¹ İbnü'l-Mâristâniyye diye meşhur olan ve hocası gibi güzel yazısıyla şöhret bulan Ebû Bekr Fahreddîn Ubeydullah b. Alî b. Nasr el-Bağdâdî et-Teymî (ö.599/1203) de onun öğrencilerindendir.⁵²

Ebu'l-Fadl İlyâs b. Câmi' el-Erbilî (ö. 601/1204),⁵³ Abdülkâdir b. Abdillâh er-Rûhâvî el-Hanbelî (ö. 612/1215), Fahreddîn Muhammed b. Teymiyye (ö.622/1225),⁵⁴ Muvaffakuddîn Muhammed el-Fetâ (ö.628/1230), İbn Şeddâd nisbesiyle meşhur olan Bahâüddîn Yûsuf b. Râfi el-Mevsilî el-Halebî (ö. 632/1234),⁵⁵ İbrâhîm b. Hayyir, Tâceddîn Abdullah b. Hameveyh (ö. 642/1244) ve Abdülğanî b. Abdülvâhid el-Makdisî (ö.649/1251) de öğrencileri olarak zikredilmektedir.⁵⁶ Şühde'nin en son öğrencisi ise Ebu'l-Kâsım b. Kumeyra (ö.650/1252)⁵⁷ olarak bilinmektedir. Ayrıca 532/1138 yılında Bağdat'a gelip beş yıl burada kalan Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî'nin (ö.562/1166) de ondan istifade etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.⁵⁸

3. İlmî Kişiliği

Şühde el-Kâtibe, kendisinden hem Iraklı muhaddislerin hem de Hanbelî ve Şâfiî âlimlerin ilim almasıyla çok yönlü ilmî kişiliğe haiz muhaddisler arasında sayılabilir. Çeşitli ilimlerde engin bir malumatı olduğu, özellikle de hadis ilmindeki bilgisi ile önde geldiği bilinmektedir.⁵⁹ Ayrıca fıkıh ve tefsir ilimlerinde de önemli bir yer edinmiştir.⁶⁰ Şühde, derslerini öğrencilerine perde arkasından iletmek suretiyle gerçekleştirmiştir.⁶¹ Rivayet ettiği eserlerden hareketle onun şiir, belagat ve

51 Zehebî, *Siyer*, 20/542.

52 Ferhat Koca, "İbnü'l-Mâristâniyye", *DİA*, 2000, 21/123.

53 Ebû Muhammed Zekiyyüddin b. Abdülkavî Münzirî, *et-Tekmile li-Vefeyâtî'n-nakale*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2/64.

54 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/386.

55 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 29/86.

56 Zehebî, *Siyer*, 20/542.

57 Şemseddin b. Mehbe's-Sâmî, *Sıfâtü Rabbi'l-Âlemîn fî Kitâbi'l-hakim ve sünneti'n-nebiyyi'l-emîn*, thk. Sakr b. Hasan (Kuveyt: Mektebetü'l-İmâm ez-Zehebî, ts.), 3/394.

58 Mehmet Efendioğlu, "Sem'ânî", *DİA*, 2009, 36/461-462.

59 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, 4/491.

60 Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyhâ*, 1/258.

61 Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyhâ*, 1/258.

edebiyat alanında da dersler verdiği anlaşılmaktadır.⁶² Hadis rivayet metotlarından semâ, kıraat ve icâzet yollarını kullanmıştır. Ayrıca tespit edilebildiği kadarıyla ilim yolculuğu olmamakla beraber hacca da gitmemiştir.

4. Şahsiyeti

Şühde'nin dindar,⁶³ muttaki,⁶⁴ iyilik ve doğruluğa götüren,⁶⁵ sâliha,⁶⁶ vera' sahibi,⁶⁷ sadaka vermesiyle meşhur olan, cömert,⁶⁸ faziletli, zâhid gibi nitelemelere sahip bir hanımefendi olduğu vurgulanmıştır. Hanbeli mezhebi-ne mensup olan Şühde el-Kâtibe, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmayı alışkanlık haline getirmiştir.⁶⁹

5. Rivayet Ettiği Bazı Eserler

Şühde el-Kâtibe, pek çok eseri çeşitli hocalarından okumuş ve rivayet etmiştir. Bu eserler, onun ilmî müktesebatına dair bir fikir vermektedir. Onun rivayet ettiği eserler arasında şunlar zikredilebilir:

1. *Kitâbu Ablâki'n-Nebî*, İsmâîl el-Kâdî⁷⁰
2. *Avâlî*, hocası Tırâd⁷¹
3. *Cüz'ü Hilâl Haffâr*, Hilâl b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr⁷²
4. *Cüz'ü İbn Arafê*, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Halîl⁷³

62 Muhammed Yılmaz, *İbn Hacer'in hocaları bağlamında kadın hadisçiler* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2008), 28.

63 Zehebî, *el-İber*, 3/66; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 16/111.

64 Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyhâ*, 1/258.

65 İbnü'l-Cevzî, *Meşyehatü İbnü'l-Cevzî*, 201; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, 2/309.

66 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 21/261; Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1993), 40/146; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, 2/309.

67 Muhammed İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeylû Târîh-i Medîneti's-Selâm*, Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 5/142; Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyhâ*, 1/258.

68 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 21/260.

69 Mevsilî, *er-Ravzatü'l-feyhâ*, 1/258.

70 Ebü'l-Fazl Şihâbüddin İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfreh ve tecridü esânîdi'l-kütübî'l-meşhûre ve'l-eczâ'i'l-mensûre*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1998), s.80.

71 İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfreh* s.315.

72 İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfreh*, s.377.

73 İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfreh*, s.321-324.

5. *Cüz'ü İbn Bükeyr*, Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Bükeyr⁷⁴
6. *Cüz'ü İbn Hanbel*, İshâk b. Hanbel eş-Şeybânî⁷⁵
7. *Cüz'ü min hadîs*, Ebû Hâmid eş-Şücâî⁷⁶
8. *Emâlî*, Hüseyin b. İsmâîl el-Mehâmîlî⁷⁷
9. *El-Ferec ba'de's-şidde*, İbn Ebü'd-Dünyâ⁷⁸
10. *Fevâidü İbnü's-Semmâk*⁷⁹
11. *Fevâid*'de hadisleri içeren kısmın ilk cüzü, Sa'dân b. Nasr b. Mansûr el-Bezzâz⁸⁰
12. *Fevâid*'in dördüncü cüzü, Ebû Ca'fer el-Bahterî⁸¹
13. *Fevâidü Ca'fer b. es-Serrâc*, Hatîb Ebû Bekr⁸²
14. *Fevâidü'l-hacc*, Ebû Bekir Ahmed b. Selmân en-Neccâd⁸³
15. *Fevâidü İsevi*'nin birinci ve ikinci cüzü, Ebû'l-Hasan Alî b. İbrâhîm el-İsevi⁸⁴
16. *Fezâilü'l-Kur'ân*, Ebû Hüseyin b. Kâni⁸⁵
17. *Garâibü Hadîsi Malik b. Enes*'in ilk cüzü, Hüseyin b. Ahmed ed-Dekkâk⁸⁶
18. *Hadîsü Ebû Sehl b. Ziyâd el-Kattân*'in dördüncü cüzü, Ömer el-Basrî⁸⁷
19. *Hadîsü İsmâîl es-Saffâr*'ın dördüncü cüzü⁸⁸

⁷⁴ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.249.

⁷⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.272.

⁷⁶ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.306.

⁷⁷ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.350-351.

⁷⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.120.

⁷⁹ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.300.

⁸⁰ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.295.

⁸¹ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.240-241.

⁸² İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.258.

⁸³ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.371-372.

⁸⁴ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.328.

⁸⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.107.

⁸⁶ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/310.

⁸⁷ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.340.

⁸⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.311.

20. *Hadîsü Muhammed b. Abd b. Halef ed-Dekkâk* in ikinci cüzü⁸⁹
21. *İhtilâfû'l-hadîs*, İbn Kuteybe⁹⁰
22. *İ'râbu'l-Kur'ân*, Ebû İshâk ez-Zeccâc⁹¹
23. *El-Kanâat*, İbn Ebü'd-Dünyâ⁹²
24. *Kerâmâtü'l-Evliyâ li'l-Hasan el-Hallâl* in bir cüzü, Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc⁹³
25. *Kitâbu Meânî'l-Kur'ân*, Ebû İshâk ez-Zeccâc⁹⁴
26. *Kitâbu's-Şükr lillâh*, İbn Ebü'd-Dünyâ⁹⁵
27. *Kitâbü'd-Dîbâc* in üçüncü cüzü, İshâk b. İbrâhîm el-Hutullî⁹⁶
28. *Kitâbü'l-Câmi'*, Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî⁹⁷
29. *Kitâbü'l-Emvâl*, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm⁹⁸
30. *Kitâbü'l-erbaîn el-muharrecetu mine'l-musâfahât*, Ebû Bekr el-Hâ-rizmî Berkânî⁹⁹
31. *Kitâbü'l-İlm*, Yûsuf b. Ya'kûb el-Kâdî¹⁰⁰
32. *Kitâbü'l-Kıra'd-dayf*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹⁰¹
33. *El-Mehabbe lillâh subhânehu ve teâlâ*, İbrâhîm b. Abdullah b. el-Cü-neyd el-Hutullî¹⁰²
34. *Meşâri'u'l-üşşâk*, Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc¹⁰³

89 Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/312.

90 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.159.

91 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.393-394.

92 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.96.

93 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.184.

94 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.115.

95 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.100.

96 Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/310.

97 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.88.

98 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.66.

99 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.211.

100 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.58.

101 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.66-67.

102 Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/312.

103 İbn Hacer, *el-Mu'cemül-müfehres*, s.119.

35. *Meşyehatü Şâzân*, Ebu Ali Hasan b. Ahmed b. İbrâhîm b. Şâzân¹⁰⁴
36. *Meşyehatü Şühde el-Kâtibe*, Ebû Muhammed el-Ahdar¹⁰⁵
37. *Min fevâidi'l-müntekât ve'l-ğarâibü'l-hisâni'l-avâlî* nin birinci cüzü, Ebu'l-Feth b. Ebu'l-Fevâris¹⁰⁶
38. *Min Müntekâ Hadîsi'l-Hüseyn b. Ahmed b. İbrâhîm b. Hasan b. Muhammed b. Şâzân*'ın ikinci ve beşinci cüzü, Hüseyin b. Ahmed el-Bâkılânî¹⁰⁷
39. *Mu'cemu'l-İsmâîli*, Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm el-İsmâîli¹⁰⁸
40. *Muhâsebetü'n-nefs ve'l-izrâ'*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹⁰⁹
41. *Mücâbü'd-da've*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹¹⁰
42. *El-Müdârât*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹¹¹
43. *Müsned*, Müsedded b. Müserhed el-Basrî¹¹²
44. *Müsned*, Ya'kûb b. Şeybe¹¹³
45. *Nüşetü Dînâr*, Ebû Ali Ahmed b. Kâmil¹¹⁴
46. *Sittetü Mecâlis mine'l-Emâlî*, Ebû Ca'fer el-Bahterî¹¹⁵
47. *Et-teferrüd ve'l-uzletu*, Ebu Bekr el-Âcurrî¹¹⁶
48. *El-Vecel ve't- tevessuk bi'l-amel*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹¹⁷
49. *Zemmu'l-müskir*, İbn Ebü'd-Dünyâ¹¹⁸

Yapılan sınırlı araştırma neticesinde tespit edilen bu kitaplardan başka da Şühde'nin rivayet ettiği eserler olsa gerektir.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.196.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.200.

¹⁰⁶ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/310.

¹⁰⁷ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/311.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.191.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.96.

¹¹⁰ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.99.

¹¹¹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.87.

¹¹² İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.132.

¹¹³ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.145.

¹¹⁴ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.283.

¹¹⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.242.

¹¹⁶ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.90-91.

¹¹⁷ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/310.

¹¹⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.73.

Sonuç

Hicrî V. ve VI. asırlarda yaşayan, rivayet ettiği eserlerle önemli kadın muhaddisler arasında yerini alan Şühde el-Kâtibe'yi konu edinen bu çalışmada, Şühde'nin hayatı, ilmî kişiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bağdat'ın hilafet merkezi ve önemli bir ilim merkezi halinde olması sebebiyle ilim yolculuğuna ihtiyaç duymamış olmalıdır. Döneminde hadis ilminin önde gelen isimlerinden olması namının Bağdat dışında duyulmasını sağlamıştır. Bu sebeple ondan da ilim almak isteyen birçok ilim talebesi Bağdat'a ilmî yolculuklarda bulunmuşlardır.

Şühde el-Kâtibe gibi ilim tarihinin sayfalarına adını yazdırmış birçok hanım muhaddisin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu isimler araştırılarak yapılacak çalışmalar, kadınların ilme, özellikle de hadis ilmine sunduğu katkıları ortaya koyacak, günümüz hanımları için de bir teşvik özelliği taşıyacaktır.

Kaynakça

- Başaran, Selman. "Hâzimi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/124-125. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sem'ânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/461-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Fevvâz, Zeynep bnt. Ali b. Hüseyin b. Ubeydillâh. *ed-Dürrü'l-mensûr fî tabakâti rabbâtî'l-hudûr*. thk. M. Emîn Dannâvî. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ Emiriyye, 1312.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-üdebâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târihu Bağdâd*. thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali. *Meşihatü İbnü'l-Cevzî*. thk. Muhammed Mahfûz. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafâ Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzeddin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târih*. thk. Muhammed Yûsuf Dakkâk. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. el-Askalânî. *el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecridü esânidi'l-kütübi'l-meşhûre ve'l-eczâ'i'l-mensûre*. thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1998.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân*. thk. İhsân Abbâs Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî abbâri men zeheb*. thk. Mahmûd Arnavut. Dimaşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.

İbnü'n-Neccâr, Ebû Abdillâh Hibetillâh el-Bağdâdî. *Zeylû Târih-i Medîneti's-Selâm*. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.

İbn Nukta, Muhammed b. Abdülğani b. Şücâ' el-Bağdâdî. *Tekmiletü'l-İkmâl*. thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebi. Mekketü'l-Mükerreme: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, ts.

İbnü's-Sâbûnî, Cemâlüddîn Muhammed b. Ali. *Tekmiletü İkmâli'l-ikmâl*. nşr. Mustafa Cevâd. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. nşr. İrşâd el-Kûmî. Mısır: Dâru'l- Kütüb, ts.

Kâtibe, Şühde. *el-Umde mine'l-fevâ'id ve'l-âsâri's-sihâh ve'l-ğarâ'ib fî Meşyahati Şühde*. nşr. Rifat Fevzi Abdülmuttalib. Kâhire: Mektebetü'l-Hâneî, 1415/1994.

Kehhâle, Ömer Rıza. *A'lâmü'n-nisâ' fî 'âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir. *Fibrisü'l-fehâris*. thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.

Koca, Ferhat. "İbnü'l-Mâristâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/123. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mevsilî, Yasin b. Hayrullah b. Musa el-Hatib Ömer. *er-Ravzatü'l-feyhâ' fî tevârihi'n-nisâ*. thk. Recâ' Mahmûd. Bağdat: Dâru'l-Cumhuriyye, 1987.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin b. Abdülkavî. *et-Tekmile li-Vefeyâtî'n-nakale*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Safedî, Salâhuddîn Halil b. İzzeddin Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnavut. Beyrût: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.

Sâmi, Şemseddin. *Kâmüsü'l-a'lâm târih ve coğrafyâ lügâtî*. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1894.

Sâmit, Şemseddin b. Mehbe. *Sıfâtü Rabbi'l-Âlemin fî Kitâbi'l-hakim ve sünneti'n-nebiyyi'l-emîn*. thk. Sakr b. Hasan. Kuveyt: Mektebetü'l-İmâm ez-Zehebî, ts.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî. Haydarâbâd: Meclis-ü Dâiretü'l-Maârif Osmâniyye, 1962.

Serin, Muhittin. "İbnü'l-Bevvâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/ 534-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Sıbt İbnü'l-Cevzî. Ebû'l-Muzaffer Şemseddin Yûsuf. *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berekat. Dımaşk-Suriye: Dârü'r-Risâletü'l-Âlemiyye, ts.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân. *Nüzhetü'l-cülesâ' fî eşâri'n-nisâ*. thk. Abdüllâtif Âşûr. Kâhire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.

Tekineş, Ayhan. "Şühde el-Kâtibe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/252-253. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yılmaz, Muhammed. *İbn Hacer'in hocaları bağlamında kadın hadisçiler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2008.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut-Muhammed Nuaym. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed. *el-'İber fî haberi men ğaber*. thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Said. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1993.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrûddin. *el-A'lâm kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.